

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

СИТНІК ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.9

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
ВТЯГНЕННЮ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗЛОЧИННУ
ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ (СТ. 304 КК УКРАЇНИ)**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, доцент
Орлов Юрій Володимирович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, професор кафедри
кримінального права і кримінології
факультету № 1.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент
Храмцов Олександр Миколайович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету;

кандидат юридичних наук, доцент
Лень Валентин Валентинович,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка», професор
кафедри кримінального права і
кримінології юридичного факультету.

Захист відбудеться 27 жовтня 2018 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий 25 вересня 2018 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до ч. 3 ст. 51 Конституції України дитинство охороняється законом. У преамбулі до Закону України «Про охорону дитинства» зафіксовано, що охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, який має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави. Такий підхід законодавця до визначення суспільно-політичної ваги інституту й соціального феномену дитинства – виправданий. Він відображає розуміння вітального значення дитинства для будь-якої соціальної спільноти. Більше того, слід визнати й те, що розвиток посттоталітарного транзитивного суспільства у контурах власної державності й ідентичності об'єктивно залежить саме від майбутніх поколінь, не обтяжених соціокультурним, політичним травматичним досвідом. Усвідомлення цієї обставини формує широкий горизонт задач щодо державної охорони й захисту дитинства. Одні з найбільш фундаментальних із них візуалізуються у сфері охорони моральності неповнолітніх, у тому числі й від посягань, що виявляються у їх втягненні в злочинну та іншу, передбачену ст. 304 КК України, антигромадську діяльність. Поширення останніх становить суттєву перепону на шляху розвитку поколінь вільних та відповідальних людей, є загрозою національній безпеці як в актуальному вимірі, так і у перспективі.

Проблеми запобігання злочинам проти моральності неповнолітніх загалом та втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність зокрема в різні часи ставали предметом досліджень таких вчених, як Ю. М. Антонян, І. О. Бандурка, О. М. Бандурка, Т. С. Барило, Ф. Г. Бурчак, М. І. Ветров, В. В. Вітвицька, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, С. М. Корецький, Л. С. Кучанська, І. П. Лановенко, В. В. Лень, О. М. Литвинов, Г. М. Миньковский, В. Ф. Мороз, І. В. Однолько, М. М. Рудик, Н. О. Семчук, О. С. Стеблинська, О. М. Тогочинський, О. М. Храмцов, Н. С. Юзікова, Р. С. Якушев та інші.

На дисертаційному рівні окремі аспекти зазначеної проблематики розроблялися М. М. Биргеу – «Запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» (1996 р.), В. В. Вітвицькою – «Кримінологічні проблеми запобігання злочинним посяганням на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх» (2002 р.), І. О. Топольською – «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність» (2004 р.), А. В. Ландіною – «Кримінально-правова охорона моральності в Україні» (2005 р.), В. В. Дзундзою – «Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність» (2005 р.), І. О. Бандуркою – «Кримінально-правовий захист дитинства в Україні» (2016 р.).

Разом з тим, визнаючи суттєвий внесок означеної плеяди вчених у вирішення низки теоретичних і прикладних задач щодо запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність, слід все ж зауважити на превалюванні кримінально-правових досліджень означеного напрямку та відсутності комплексних сучасних монографічних робіт присвячених кримінологічній характеристиці та запобігання

цим злочинам. Наразі відсутнє наукове уявлення про сучасний стан втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, про зміни, які відбулися у ньому протягом останніх років; не сформовано кримінологічні портрети як особи злочинця (втягувача), так і його жертви; відсутнє системне дослідження криміногенних та віктимогенних факторів, чинників латентизації злочинів, передбачених ст. 304 КК України, новітніх підходів до їх запобігання, зокрема підрозділами Національної поліції тощо.

Таким чином, тема дисертаційного дослідження є актуальною та перспективною в науковому плані.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з п. 5.2 Пріоритетних напрямів наукових досліджень МВС України на 2015–2019 рр., затверджених Наказом МВС № 275 від 16.03.2015 року; з п. 5.2 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2016–2019 рр., затверджених рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 23.02.2016 року, а також відповідає комплексній темі наукових досліджень кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ на 2014–2018 роки «Протидія злочинності кримінально-правовими та кримінологічними засобами» (номер державної реєстрації 0113U008195).

Тема дисертації в остаточній редакції затверджена рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 26 грудня 2017 року (протокол № 13).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є формування комплексної кримінологічної характеристики втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) та вироблення на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо запобігання цим злочинам.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні *завдання*:

- охарактеризувати кількісні показники втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність;
- встановити, надати науковий опис та пояснити якісні показники втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність;
- надати характеристику кримінологічно значущим ознакам осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність;
- встановити та надати науковий опис кримінологічно значущим ознакам жертв втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність;
- виявити, описати та пояснити криміногенні фактори втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність;
- дослідити віктимогенні фактори втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність;
- надати характеристику загальносоціального запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність;
- охарактеризувати стан та розробити пропозиції щодо удосконалення спеціально-кримінологічного запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та

іншу антигромадську діяльність;

– розробити пропозиції щодо удосконалення заходів індивідуального запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері запобігання злочинам проти моральності неповнолітніх.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика та запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність в Україні (ст. 304 КК України)

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання. Оперування діалектичним методом дозволило дослідити особливості детермінації злочинів, передбачених ст. 304 КК України, що проявляються у єдності та історичній зумовленості змісту, рівнів, напрямів відтворення криміногенних і віктимогенних факторів, протиріччях об'єктивного та суб'єктивного характеру (підрозділи 2.1, 2.2), сформулювати основні пропозиції щодо запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність у сучасних умовах (підрозділи 3.1, 3.2).

Загальнонаукові методи (гіпотеза, аналіз, узагальнення, синтез, дедукція, індукція, порівняння, типологія) використовувались при визначенні проблеми наукового пошуку в цілому та окремих її складових, формуванні загальної композиції дослідження, з'ясуванні змісту понять, категорій, суджень, зокрема щодо рівня, динаміки, латентності, тенденцій у зміні структури злочинів, передбачених ст. 304 КК України (підрозділ 1.1), кримінологічно значущих ознак і типів осіб злочинців, їх жертв (підрозділи 1.2, 1.3), ключових практичних проблем запобігання цим злочинам і шляхів їх усунення (підрозділи, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Метод статистичного спостереження було використано для встановлення, опису та пояснення кількісних і якісних показників втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність (підрозділ 1.1). Соціологічне опитування та експертні оцінки сприяли формуванню наукових положень про ступінь достовірності офіційних статистичних даних, рівня латентності, виявленню окремих особливостей детермінації досліджуваних злочинів і заходів запобігання їм (підрозділи 1.1, 2.2, 3.2). Контент-аналізу були піддані матеріали кримінальних справ і проваджень, вироків про злочини, передбачені ст. 304 КК України, а також матеріали засобів масової інформації з повідомленнями про вчинення відповідних злочинів (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3). Юридико-догматичний метод був використаний для визначення змісту юридичних термінів, тлумачення ознак складу вказаного злочину (підрозділи 2.1, 3.2).

Емпіричну базу дослідження склали матеріали 170 кримінальних справ (проваджень), порушених (відкритих) за ознаками складів злочинів, передбачених ст. 304 КК України; 240 обвинувальних вироків; дані державної статистичної звітності – Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ, Державної судової адміністрації України; 135 повідомлень у засобах масової інформації по участь неповнолітніх у масових акціях протягом листопада 2013 – травня 2014 рр.; результати опитування 120 слідчих, експертні оцінки 95 працівників підрозділів ювенальної превенції Головного управління Національної

поліції у Дніпропетровській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Харківській, Херсонській областях, а також експертних оцінок 30 лікарів-наркологів міст Дніпра, Харкова та Херсона.

Правовою основою дослідження є Конституція України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Міністерства внутрішніх справ України тощо.

Наукова новизна отриманих результатів. Вперше в Україні на дисертаційному рівні надана комплексна кримінологічна характеристика втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність та розроблено сучасні пропозиції й рекомендації щодо удосконалення запобігання їх відтворенню. Основні положення, які складають новизну дослідження, полягають в тому, що:

вперше:

- надано типологічну характеристику осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у результаті чого на підставі 3 критеріїв (глибина та стійкість антисуспільної спрямованості, особливості мотивації, характер дій щодо втягнення) виділено та описано 11 кримінологічних типів й 4 їх підтипи; здійснено типологію втягувачів у пияцтво, відповідно до якої виявлено та надано опис їх 4 основним типам;

- здійснено типологію жертв втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність; виділено та охарактеризовано такі їх кримінологічні типи: корисливий, агресивно-деструктивний, корисливо-агресивний, ігровий, конформний, адиктивний, демонстративний (емансипативний), залежний;

- запропоновано до використання у науковому обігу й кримінально-превентивній практиці кримінологічну концепцію гуманізації антропосфери як ціннісно-орієнтуючу й ідейну основу загальносоціального запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність; змістовно ця концепція репрезентує широкоформатний, інтегрований культурний, політико-економічний, правовий вплив на фактори дегуманізації суспільного життя, знецінення значення людської особистості у соціогенезі;

удосконалено:

- наукове бачення сучасного стану втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність через характеристику їх кількісних і якісних показників, в результаті чого встановлено: а) збереження відносно високого рівня, загальної низхідної динаміки при коливаннях, що характеризуються нетривалим зростанням (2002–2003 рр.), зниженням (2004–2007 рр.), стабілізацією (2008–2011 рр.) та суттєвим падінням рівня (2012–2017 рр.); б) високий рівень латентності (близько 70 %); в) особливості структури, визначені переважанням загальнокримінальних корисливих злочинів, до яких втягуються неповнолітні; г) відсутність явно виражених тенденцій територіального розподілу показників злочинної інтенсивності втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність;

- наукові положення про тактику індивідуального запобігання злочинів, передбачених ст. 304 КК України, яка передбачає алгоритми дій, спрямованих на виявлення як потенційних злочинців, так і їх жертв, вжиття заходів, спрямованих на припинення розгортання мотивації на вчинення злочину, обструкцію типових

криміногенних та віктимогенних ситуацій, ускладнення можливостей втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність, дезорганізацію неформальних груп антисуспільної спрямованості за участю неповнолітніх;

– знання про систему неюрисдикційних та юрисдикційних заходів спеціально-кримінологічного запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність, в основі яких знаходиться домінантний нерепресивний вплив на базові детермінанти злочинів, передбачених ст. 304 КК України, у поєднанні із правотворчістю у сфері протидії злочинності, ефективною правозастосовною діяльністю Національної поліції, прокуратури, органів пробації, установ виконання покарань у взаємодії із судом, іншими суб'єктами запобігання злочинам;

– наукове розуміння віктимогенної детермінації втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність, в структурі яких виділено об'єктивні фактори макрорівня (матеріальна незабезпеченість, розбещеність потреб, конс'юмеризм, маркетингова експансія), мезорівня (дисфункції інституту сім'ї, шкільної освіти, поширення деструктивних субкультур, стигматизація неповнолітніх), макрорівня (ситуативних), а також суб'єктивні – особливі морально-психологічні риси, психічні та фізичні аномалії неповнолітніх;

дістало подальший розвиток:

– знання про криміногенні фактори втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, серед яких виділено та охарактеризовано культурно-психологічні, економічні, організаційно-управлінські, правові та медико-соціальні (алкоголізація та наркотизація);

– наукове уявлення про морально-психологічні риси жертв втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, серед яких типологічно наскрізними є: низький (у відповідній віковій групі) рівень інтелектуального розвитку; високий рівень нейротизму; підвищена тривожність, фрустрованість; емоційна нестійкість; підвищена фізична активність, енергійність; збудливість, конформність.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться у дисертації, можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки наукових положень про особистість втягувача неповнолітніх у злочинну діяльність, жертв злочинів, передбачених ст. 304 КК України, їх детермінації та запобігання, в тому числі й віктимологічними засобами (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Кримінологічної асоціації України від 20 червня 2018 року);

– у правотворчості – для надання пропозицій щодо вдосконалення чинної редакції ст. 304 КК України в частині диференціації кримінальної відповідальності в залежності від видів антигромадської діяльності, до якої втягується неповнолітній, а також удосконалення санкцій цієї статті; усунення криміногенних прогалів з КПК України через відновлення превентивної функції слідчих та прокурорів; для надання пропозицій з удосконалення положень Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 р. № 1044, щодо підвищення ефективності запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність;

– у правозастосовній діяльності – для надання рекомендацій щодо спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання злочинам, передбаченим ст. 304 КК України;

– у навчальному процесі – при викладанні дисципліни «Кримінологія», похідних від неї спеціальних курсів та дисциплін у закладах вищої освіти і на факультетах юридичного спрямування, а також при написанні монографій, підручників, посібників (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 26 червня 2018 року).

Апробація матеріалів дисертації. Дослідження обговорювалось на засіданнях кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ. Його результати оприлюднені на науково-практичних конференціях: «Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія» (м. Харків, 27 квітня 2018 р.), «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії» (м. Ужгород, 11–12 травня 2018 р.), «Треті Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 18–19 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у дев'яти наукових працях, у тому числі п'яти наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, одній статті, опублікованій у науковому виданні іноземної держави з напряду, за яким підготовлено дисертацію, та трьох тезах наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації зумовлені постановленою метою і завданнями дослідження. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (219 найменувань) і 3 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінки. Із них основний текст займає 176 сторінок, список використаних джерел – 21 сторінку, додатки – 13 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається її зв'язок з планами наукових досліджень та описується рівень наукової розробленості, визначаються об'єкт, предмет, мета, задачі дослідження, його методологія, основні складові наукової новизни, відомості щодо їх апробації.

Розділ 1 «Кримінологічний аналіз стану втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність в Україні (ст. 304 КК України)» присвячений аналізу кількісних та якісних показників, осіб злочинців та жертв втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність і складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Характеристика кількісних та якісних показників втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність»* встановлено, надано науковий опис та пояснення кримінологічним показникам поширення злочинів, передбачених ст. 304 КК України.

Виділено чотири основні динамічні періоди з особливими кримінологічними тенденціями: 1) 2002–2003 рр. – зростання рівня злочинів, передбачених ст. 304 КК

України, як і інших злочинів, протидія яким відбувається на підставі нового КК України від 05.04.2001 р. та у змінених організаційно-управлінських умовах функціонування правоохоронних органів; 2) 2004–2007 рр. – суттєве зниження рівня, що явно не відповідає негативним темпам зростання злочинності загалом; 3) 2008–2011 рр. – період стабілізації, що характеризується збереженням показників рівня і індексу злочинної інтенсивності на відносно сталому рівні, в межах 1940 та 4,3 злочинів на 100 тис. населення щороку відповідно; 4) 2012–2017 – різке і тенденційне зниження рівня більш ніж у п'ять разів, пов'язане зі зростанням латентності цих злочинів, послабленням правоохоронної діяльності, скороченням території обліку та іншими чинниками. Найвищим показником в аналізованому динамічному ряді вирізняється 2003 р. (4697 злочинів), а найнижчим – 2017 р. (280 злочинів).

Акцентовано увагу на тому, що 2013 р., не дивлячись на загальне зростання злочинності в Україні, виявився не тільки контраверсійним за показниками злочинів, передбачених ст. 304 КК України, а й таким, в якому темпи зниження продемонстрували одні з найвищих показників за весь попередній десятирічний період. Середній темп приросту, розрахований ланцюговим способом, склав приблизно -15 %, а темп зростання - 0,856 щорічно протягом останніх 15 років. На підставі експертного оцінювання, а також порівняльного аналізу динаміки відтворення злочинності неповнолітніх, окремих фонових для неї явищ (дитячої безпритульності, наркотизації, алкоголізації) та злочинів, передбачених ст. 304 КК України, доведено, що латентність останніх складає близько 70 %. Темпи латентизації випереджають темпи реального негативного приросту.

Наголошено на абсолютній латентності та високій суспільній небезпечності втягнення неповнолітніх у політичну злочинну діяльність під час масових акцій протесту, а також для вчинення злочинів у складі незаконних збройних формувань, терористичних організацій.

Структура злочинів, передбачених ст. 304 КК України, демонструє переважання втягнення у злочинну діяльність над втягненням до інших видів антигромадської діяльності. За усередненими показниками 2002–2017 р. втягнення у злочинну діяльність складає близько 96,2 %, у заняття жебрацтвом – 2,5 %, у пияцтво – 1,2 %, в азартні ігри – 0,1 %.

Найбільшу питому вагу у структурі злочинів, до яких втягуються неповнолітні, займають крадіжки (86,2 %). З них – крадіжки, поєднані з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище складають 85 %. Здебільшого неповнолітні (малолітні) використовуються: а) як виконавець чи знаряддя вчинення злочину через менші фізичні розміри і пов'язані з цим додаткові можливості проникнення до житла, приміщень (75 %); б) як засіб убезпечення себе від викриття у злочинній діяльності (13 %); в) для забезпечення функцій пособництва (12 %).

Близько 5,7 % злочинів, до вчинення яких втягуються неповнолітні, складають грабежі, 3,9 % – шахрайства, 1,9 % – незаконне заволодіння транспортними засобами, 1,8 % – хуліганства, 0,5 % – інші злочини.

У 7,8 % випадків втягненню у злочинну діяльність піддаються декілька неповнолітніх. З них – у 87 % злочинів втягуються 2 неповнолітніх, у 10 % – 3, у 3 % – 4 і більше. Приблизно кожне п'яте (21,6 %) втягнення у злочинну діяльність

вчиняється щодо малолітньої особи.

Здійснений за показниками злочинної інтенсивності аналіз географії злочинів, передбачених ст. 304 КК України, за 2014–2017 рр. засвідчив відсутність яскраво вираженої тенденційності у територіальному їх поширенні. Території з найнижчою злочинною інтенсивністю (у розрахунку на 100 тис. населення) репрезентовані Тернопільською областю (1), м. Києвом (1,6), а також Київською (2), Івано-Франківською (2,1), Черкаською (2,5) та Рівненською (2,8) областями. Найвищою злочинною інтенсивністю відмічені Закарпатська (8,2), Хмельницька (8,2), Запорізька (7,2), Миколаївська (6,2) та Одеська (6,2) області.

У підрозділі 1.2 *«Характеристика осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність»* на підставі контент-аналізу судових вироків, а також результатів статистичного спостереження протягом 2008–2017 рр. за критеріями соціально-демографічних ознак осіб, засуджених за вчинення злочинів, передбачених ст. 304 КК України, виявлено, надано опис та пояснено типові їх риси. Аргументується переважання в структурі втягувачів непрацевлаштованих, неодружених чоловіків 18–24-річного віку, із базовою та повною загальною середньою освітою, без дітей на утриманні.

Близько 38 % втягувачів у злочинну діяльність раніше вже притягалися до кримінальної відповідальності. У 64,6 % випадків винний має одну судимість, у 18,4 % – дві, у 17 % – три і більше. У структурі їх попереднього кримінального досвіду злочини проти власності складають 77 %. Із них найбільш поширеними є крадіжки (92,8 %), шахрайства (2,5 %), грабежі (2,5 %), розбої (1,7 %), вимагання (0,5 %). Насильницькі злочини проти життя і здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості сукупно складають близько 9,4 %. 9 % – злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів, 4,6 % – інші злочини.

Особистість втягувача вирізняється соціальною дезадаптованістю, істотною деформованістю моральної та правової свідомості в частині елімінації суспільної ваги феномену дитинства. Здійснено кримінологічну типологію осіб втягувачів. За глибиною та стійкістю антисуспільної спрямованості виділено та охарактеризовано ситуативний, послідовно-криміногенний, злісний та особливо злісний типи. За особливістю мотивації злочинної поведінки – корисливо-агресивний (експансіоністський, експлуаторський), агресивно-негативістський, агресивно-інструментальний, ігровий, раціонально-нігілістичний типи. У залежності від характеру дій щодо втягнення виділено та охарактеризовано такі типи як втягувач-організатор і втягувач-підбурювач. У структурі останнього виділено чотири підтипи: натхненник, провокатор, радник та насильник.

Серед втягувачів у пияцтво переважають чоловіки (99,8 %), віком 25–35 років (87,4 %), не одружені (92,5 %), працездатні, але які на момент вчинення злочину не працювали та не навчалися (79 %). Лише 7,5 % з них раніше притягалися до кримінальної відповідальності. Виділено та охарактеризовано такі їх кримінологічні типи: легковажно-безрозсудний – 45 % у структурі всіх втягувачів у пияцтво; нігілістичний – 35 %; демонстративний (не самовпевнений) – 10 %; адиктивний (залежний) – 10 %.

Для втягувачів у заняття жебрацтвом характерна: а) не працевлаштованість

(100 %); б) неодружений (незаміжній) статус (97,5 %); в) відсутність попереднього кримінального досвіду, судимостей, не пов'язаних із втягуванням у заняття жебрацтвом (89,2 %); г) наявність малолітніх та/або неповнолітніх дітей на утриманні (86,7 %).

У підрозділі 1.3 *«Характеристика жертви втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність»* на підставі узагальнення даних офіційної статистичної звітності за 2005–2017 рр. встановлено, що близько 90,9 % з числа всіх жертв злочинів, передбачених ст. 304 КК України – неповнолітні чоловічої статі; 48,6 % всіх жертв втягнення у злочинну діяльність – особи, віком 14–15 років, 28,2 % – 16–17 років, 22 % – 11–13 років, 1,2 % – молодше 11 років.

У 79 % випадків втягнення у злочинну діяльність його жертва виявляється знайомою із втягувачем поза сферою сімейних відносин. У 46,7 % – це старші приятелі з числа найближчого побутового оточення, у 39,5 % – знайомі батьків, інших родичів, у 13,8 % – інші знайомі. У 14 % випадків втягувач є близьким родичем для втягуваного. З них – у 94 % – рідний батько чи мати (в т.ч. вітчим, мачуха), у 6 % – рідні брати, сестри, дід, баба. У 7 % випадків жертва є дальнім родичем (племінником, племінницею, двоюрідним братом/сестрою) втягувача.

Серед неповнолітніх, втягнених у злочинну діяльність, 96 % – учні загальноосвітніх шкіл і прирівняних до них навчальних закладів (ліцеїв, гімназій), 3,4 % – професійно-технічних училищ (коледжів). Лише 0,6 % із втягнених неповнолітніх ніде не навчалися та не працювали.

Виділено та охарактеризовано такі кримінологічні типи жертв: корисливий, агресивно-деструктивний, корисливо-агресивний, ігровий, конформний, адитивний, демонстративний (емансипативний) та залежний.

Серед жертв втягнення у пияцтво неповнолітні чоловічої статі складають 74,4 %, жіночої – 25,6 %. У 58 % жертва є близьким для злочинця родичем.

Серед жертв втягнення у заняття жебрацтвом переважають малолітні (87,5 %). 86,4 % жертв перебували у близьких родинних відносинах із втягувачем.

Розділ 2 «Детермінація втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність в Україні (ст. 304 КК України)» вміщує в собі два підрозділи, якими репрезентовано кримінологічний аналіз основних детермінант злочинів, передбачених ст. 304 КК України.

У підрозділі 2.1 *«Характеристика криміногенних факторів втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність»* досліджуються базові фактори «на боці» втягувачів, серед яких виділено культурно-психологічні, економічні, організаційно-управлінські, правові та медико-соціальні.

Блок культурно-психологічних факторів виявляє себе у кризовому стані суспільної моралі в Україні, аномії, явищах гіперегоїзму, морально-правового нігілізму, конс'юмеризації соціальних практик, маргіналізації населення, призонізації, поширенні кримінальної субкультури.

Серед економічних факторів поширення злочинів, передбачених ст. 304 КК України, акцентовано увагу на суттєвому падінні рівня життя більшості населення України, зростанні податкового тиску тощо. Наголошено, що економічні фактори безпосередньо не впливають на кримінальну активність, а опосередковують знаково-символічні процеси соціальної симуляції, що знаходяться в основі

конс'юмеризації масової свідомості й практики. Разом з тим вказані фактори відіграють не лише статичну роль у структурі силового поля конкурентно-симулятивного соціального середовища, а й виявляються суттєвими умовами, що стимулюють нерівноважні суб'єктивні стани, які постають внутрішніми причинами соціально значущої, в тому числі й злочинної діяльності.

Серед основних організаційно-управлінських факторів втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність наголошено на негативній ролі позбавлення підрозділів ювенальної превенції повноважень здійснювати оперативно-розшукову діяльність, збереженні практики укриття злочинів від реєстрації, нерозвиненості механізмів ювенальної юстиції тощо.

Правові фактори пов'язані із недоліками спеціального правового регулювання у сфері протидії злочинності взагалі та злочинам, передбаченим ст. 304 КК України, зокрема. Останнє репрезентоване вадами диференціації кримінальної відповідальності в залежності від виду антигромадської діяльності, до якої втягується неповнолітній, а також недоліками санкцій.

Доведена суттєва роль у детермінації злочинів, передбачених ст. 304 КК України, медико-соціальних факторів, серед яких – алкоголізація, наркотизація.

У підрозділі 2.2 *«Характеристика віктимогенних факторів втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність»* досліджуються чинники, які зумовлюють підвищену віктимність неповнолітніх. Їх комплекс згруповано за трьома рівнями: віктимогенні фактори макро-, мезо- та мікрорівня.

Віктимогенні фактори макrorівня – це загальносоціальні, інституційно наскрізні детермінанти, які діють щодо всіх неповнолітніх. За своєю природою вони є комплексними та представлені матеріальною незабезпеченістю, яка на фоні конс'юмеризму, обтяженого маркетинговою експансією, детермінує криміногенний потенціал неповнолітніх та, відповідно, їх віктимність щодо втягнення у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Фактори мезорівня (інституційні, групові) представлені дисфункціями інститутів сім'ї (девальвація сімейних цінностей, домашнє насильство, дитяча безнаглядність та безпритульність), загальної середньої освіти, поширенні деструктивних субкультур, стигматизація неповнолітніх.

Наголошено на віктимогенному впливі субкультури «АУЕ» – (рос. «арестантско-уркаганское единство») – відгалуженні кримінальної субкультури, що відтворюється у середовищі неповнолітніх. Виділено та надано опис базових кримінологічно значущих характеристик цієї субкультури, ризиків її поширення в Україні.

Акцентовано увагу на віктимогенному значенні поширення субкультур футбольних фанатів («ультрас»), «скінхедів» тощо.

Віктимогенні фактори мікрорівня мають ситуативне походження. Виділено п'ять основних видів віктимогенних ситуацій втягнення неповнолітнього у злочинну та іншу антигромадську діяльність: 1) проживання неповнолітнього в сім'ї, один з членів якої здійснює на нього постійний антисуспільний вплив; 2) спільне із втягувачем вживання алкогольних напоїв або наркотичних засобів, психотропних речовин; 3) входження неповнолітнього до неформальної групи, в якій одна чи декілька осіб мають кримінальний досвід, судимість; 4) відвідування неповнолітніми місць концентрації кримінального елементу; 5) входження до

складу радикальних футбольних фан-угруповань, групи «скінхедів».

Аргументується віктимогенне значення біологічно зумовлених чинників – аномалії психічного і фізичного розвитку у дітей.

Розділ 3 «Запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність в Україні (ст. 304 КК України)» складається з двох підрозділів, які присвячено характеристиці запобіжної діяльності на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях.

У підрозділі 3.1 *«Загальносоціальне запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність»* запропоновано до використання у науковому обігу й практиці кримінологічну концепцію гуманізації антропосфери (гомосфери). Вона має на меті формування системних кримінологічних передумов для масштабного загальносоціального розвороту до людини, для її ціннісно-сислової дефрагментації, для відповідної зміни вектору концентрації соціальної енергії і полягає в наступальному поширенні, втіленні ідей та практик гуманізму у ціннісні-сислові, дискурсивні пласти суспільних відносин.

Виділено та надано характеристику таким основним напрямкам реалізації кримінологічної концепції гуманізації антропосфери: 1) гуманізація науки і освіти; 2) політекономічна гуманізація, реальна лібералізація економічної та політичної систем; 3) гуманізація інституту сім'ї; 4) забезпечення спадковості антропосфери, що передбачає формування ціннісно-семіотичних мостів між поколіннями; 5) гуманізація медіа та маскультури.

У підрозділі 3.2 *«Спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність»* надано характеристику спеціально-кримінологічного й індивідуального впливу на видові та групові, криміногенні та віктимогенні фактори злочинів, передбачених ст. 304 КК України.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання диференційовано на дві групи: неюрисдикційні та юрисдикційні. До основних груп неюрисдикційних заходів віднесено такі: 1) протидія поширенню кримінальної субкультури, в тому числі субкультури «АУЕ». Наголошено, що така протидія передусім має ґрунтуватися на дискредитації цінностей вказаних субкультур та представленням більш привабливої культурної альтернативи для дітей і молоді; 2) протидія домашньому насильству неюрисдикційними заходами; 3) удосконалення процесу соціальної адаптації осіб, які відбули покарання у виді позбавлення чи обмеження волі в контексті протидії рецидивній злочинності; 4) удосконалення діяльності щодо запобігання дитячій безпритульності; 5) підвищення компетенції, організаційно-структурна та функціональна оптимізація суб'єктів правозастосування у сфері реалізації державної політики щодо захисту прав дитини, ювенального сектору правоохоронної діяльності та правосуддя.

Юрисдикційні заходи спеціально-кримінологічного запобігання об'єднано у три блоки: 1) удосконалення норм про кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність як в частині опису ознак складу злочинів, так і санкцій. Сформовано відповідні пропозиції змін та доповнень до КК України; 2) підвищення кримінологічної обґрунтованості застосування кримінального закону; 3) відновлення правових положень у КПК України про обов'язок слідчого,

прокурора вживати заходів щодо виявлення й усунення умов, які сприяли вчиненню злочину. Розроблено відповідні пропозиції щодо змін і доповнень до КПК України.

Індивідуальне запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність структуровано за спрямованістю запобіжного впливу на втягувача та неповнолітнього втягуваного.

Тактика індивідуального запобіжного впливу на втягувача передбачає такий загальний алгоритм дій: 1) виявлення потенційних втягувачів на підставі даних про типові кримінологічні риси осіб злочинців; 2) вжиття заходів блокування розгортання мотивації на вчинення злочину, передбаченого ст. 304 КК України; 3) створення перепон, ускладнення можливостей вчинення втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність; 4) дезорганізація групи осіб негативної спрямованості, у складі якої є неповнолітні.

Тактика індивідуального віктимологічного запобіжного впливу охоплює такі дії: 1) виявлення неповнолітніх з передкримінальною антисуспільною поведінкою, постановка їх на профілактичний облік в підрозділі ювенальної превенції Національної поліції; 2) кримінологічна діагностика та прогнозування розвитку негативних особистісних рис неповнолітнього, виявлення джерел антисуспільного впливу на нього, інших психотравмуючих факторів з числа криміногенних та/або віктимогенних ситуацій; 3) прогнозування імовірності втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність; 4) забезпечення нейтралізації негативних чинників мікросоціального рівня, блокування розвитку криміногенних та/або віктимогенних ситуацій, зниження віктимності неповнолітнього.

Здійснено кримінологічний аналіз положень чинної Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 р. № 1044, у результаті чого висловлені пропозиції щодо підвищення їх кримінологічної ефективності в контексті запобігання злочинам, передбаченим ст. 304 КК України.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження містить теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що виявляється у наданні комплексної кримінологічної характеристики втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України) та формуванні науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо запобігання цим злочинам. Основні висновки полягають у такому:

1. Охарактеризовано кількісні показники втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Рівень злочинів, передбачених ст. 304 КК України, у 2017 р. склав 280. Динаміка їх відтворення протягом 2002–2017 рр. відображає суттєве зниження рівня та коефіцієнтів злочинної інтенсивності. Виділено чотири основні динамічні періоди з особливими кримінологічними тенденціями: 1) 2002–2003 рр. – зростання рівня; 2) 2004–2007 рр. – суттєве зниження рівня; 3) 2008–2011 рр. – період стабілізації; 4) 2012–2017 – різке і тенденційне зниження рівня більш ніж у п'ять разів: з 1598 до 280 злочинів.

2. Встановлено, надано науковий опис та пояснено якісні показники втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. За усередненими

показниками 2002–2017 р. втягнення у злочинну діяльність складає близько 96,2 %, у заняття жебрацтвом – 2,5 %, у пияцтво – 1,2 %, в азартні ігри – 0,1 %.

Найбільшу питому вагу у структурі злочинів, до яких втягуються неповнолітні, займають крадіжки (86,2 %). Близько 5,7 % – грабежі, 3,9 % – шахрайства, 1,9 % – незаконне заволодіння транспортними засобами, 1,8 % – хуліганства, 0,5 % – інші злочини.

Території з найнижчою злочинною інтенсивністю (у розрахунку на 100 тис. населення за усередненими даними 2014–2017 рр.) репрезентовані Тернопільською областю, м. Києвом, а також Київською, Івано-Франківською, Черкаською та Рівненською областями. З найвищою – Закарпатською, Хмельницькою, Запорізькою, Миколаївською та Одеською областями.

3. Надано характеристику кримінологічно значущим ознакам осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Встановлено переважання в структурі втягувачів непрацевлаштованих, неодружених чоловіків 18–24-річного віку, із базовою та повною загальною середньою освітою, без дітей на утриманні. Близько 38 % втягувачів у злочинну діяльність раніше вже притягалися до кримінальної відповідальності. У 64,6 % випадків винний має одну судимість, у 18,4 % – 2 судимості, у 17 % – 3 і більше судимостей.

Здійснено кримінологічну типологію осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. За глибиною та стійкістю антисуспільної спрямованості виділено та охарактеризовано ситуативний, послідовно-криміногенний, злісний та особливо злісний типи втягувачів у злочинну діяльність. За особливістю мотивації злочинної поведінки – корисливо-агресивний (експансіоністський, експлуататорський), агресивно-негативістський, агресивно-інструментальний, ігровий, раціонально-нігілістичний типи. В залежності від характеру дій щодо втягнення виділено та охарактеризовано такі типи як втягувач-організатор і втягувач-підбурювач. У структурі останнього виділено чотири підтипи: натхненник, провокатор, радник та насильник. Виділено та охарактеризовано: легковажно-безрозсудний, нігілістичний, демонстративний, адитивний типи втягувачів у пияцтво.

4. Встановлено й надано науковий опис кримінологічно значущим ознакам жертв втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Близько 90,9 % з їх числа – неповнолітні чоловічої статі. 48,6 % жертв – неповнолітні, віком 14–15 років, 28,2 % – 16–17 років, 22 % – 11–13 років, 1,2 % – молодше 11 років. 96 % – учні загальноосвітніх шкіл і приватних до них закладів освіти.

Здійснено кримінологічну типологію жертв втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Виділено та охарактеризовано такі типи жертв: корисливий, агресивно-деструктивний, корисливо-агресивний, ігровий, конформний, адитивний, демонстративний (емансипативний) та залежний.

5. Виявлено, описано та пояснено криміногенні фактори втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, серед них – культурно-психологічні, економічні, організаційно-управлінські, правові і медико-соціальні. Акцентовано увагу на криміногенно детермінуючій ролі аномії, явищах гіперегоїзму, морально-

правового нігілізму, конс'юмеризації соціальних практик, маргіналізації населення, призонізації, поширенні кримінальної субкультури, а також суттєвому падінні рівня життя більшості населення України. Суттєвий вплив на поширення злочинів, передбачених ст. 304 КК України, мають і вади у реформуванні та організації діяльності правоохоронних органів, а також алкоголізація і наркотизація населення.

6. Досліджено віктимогенні фактори втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. На макрорівні відтворення вони представлені матеріальною незабезпеченістю, яка на фоні конс'юмеризму, обтяженого маркетинговою експансією, детермінує криміногенний й віктимогенний потенціал неповнолітніх; на мезорівні – дисфункціями інститутів сім'ї, загальної середньої освіти, поширенням деструктивних субкультур, стигматизацією неповнолітніх; на мікрорівні – потраплянням неповнолітніх до визначених віктимогенних ситуацій. Обґрунтовано віктимогенне значення аномалій психічного і фізичного розвитку у дітей.

7. Надано характеристику загальносоціальному запобіганню втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Запропоновано та охарактеризовано концепцію гуманізації антропосфери (гомосфери) як спеціально-наукової платформи для широкоформатного, інтегрованого культурного, політико-економічного, правового впливу на фактори дегуманізації суспільного життя, знецінення значення людської особистості у соціогенезі.

8. Охарактеризовано стан та розроблено пропозиції щодо удосконалення спеціально-кримінологічного запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Відповідні запобіжні заходи диференційовано на дві групи: неюрисдикційні та юрисдикційні. Наголошено на важливості ефективної протидії поширенню кримінальної субкультури, в тому числі субкультури «АУЕ», домашньому насильству, удосконалення процесу соціальної адаптації осіб, які відбули покарання у виді позбавлення чи обмеження волі, удосконалення діяльності щодо запобігання дитячій безпритульності тощо.

Юрисдикційні заходи спеціально-кримінологічного запобігання пов'язані з діяльністю щодо послаблення дії факторів втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність через загальні інструменти притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів, передбачених ст. 304 КК України. Запропоновано відповідні зміни, доповнення до КК і КПК України.

9. Розроблено пропозиції щодо удосконалення заходів індивідуального запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність, яке структуровано за спрямованістю запобіжного впливу на втягувача та неповнолітнього втягуваного. Надано опис та пояснення алгоритмам превентивної діяльності в межах тактики індивідуального запобіжного впливу. Сформовано кримінологічні рекомендації щодо удосконалення положень Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 р. № 1044.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ситнік О. М. Кримінологічний аналіз рівня і динаміки втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 1 (18). С. 156–166.
2. Ситнік О. М. Кримінологічний аналіз структури втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Вип. 2. Т. 2. С. 52–56.
3. Ситнік О. М. Характеристика спеціально-кримінологічних заходів запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. *Форум права*. 2018. № 3. С. 96–104. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_3_14.pdf (дата звернення: 01.07.2018).
4. Ситнік О. М. Кримінологічна типологія осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 188–191.
5. Ситнік О. М. Кримінологічний аналіз соціально-демографічних ознак осіб, які вчиняють втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 2. С. 236–241.
6. Сытник Е. Н. Основные виктимогенные факторы вовлечения несовершеннолетних в преступную и иную антиобщественную деятельность (ст. 304 УК Украины). *Leges et Vita*. 2018. № 7/2. С. 96–98.
7. Ситнік О. М. Дитяча безпритульність як фактор втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність // Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 квітня 2018 р.)/МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінал. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2018. С. 94–96.
8. Ситнік О. М. Латентність втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність (ст. 304 КК України) // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 11–12 травня 2018 р.). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2018. С. 85–88.
9. Ситнік О. М. Втягнення неповнолітніх у політичну злочинну діяльність: проблеми виявлення та запобігання // Треті Таврійські юридичні наукові читання: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18–19 травня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 90–93.

АНОТАЦІЇ

Ситнік О. М. Кримінологічна характеристика та запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність в Україні (ст. 304 КК України). – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Харківський національний

університет внутрішніх справ, Харків, 2018.

Дисертацію присвячено комплексній кримінологічній характеристиці втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність та його запобігання в Україні.

У роботі охарактеризовано кількісні і якісні показники втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Встановлено, надано опис та пояснення кримінологічно значущим ознакам осіб, які вчиняють злочини, передбачені ст. 304 КК України. Здійснено їх кримінологічну типологію.

Встановлено і надано науковий опис кримінологічно значущим ознакам жертв втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Виділено та охарактеризовано вісім їх кримінологічних типів.

У дисертації розвинене наукове знання про особливості детермінації злочинів, передбачених ст. 304 КК України. Досліджено їх криміногенні і віктимогенні фактори, які диференційовані за рівнями та сферами відтворення. На цій підставі розроблено пропозиції щодо удосконалення загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність.

Ключові слова: втягнення, неповнолітній, злочинна діяльність, жебрацтво, пияцтво, азартні ігри, стан, детермінація, запобігання.

Сытник Е. Н. Криминологическая характеристика и предупреждение вовлечения несовершеннолетних в преступную деятельность в Украине (ст. 304 УК Украины). – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук (доктора философии) по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» (081 – Право). – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2018.

Диссертация посвящена комплексной криминологической характеристике вовлечения несовершеннолетних в преступную деятельность и его предупреждению в Украине.

В работе охарактеризованы количественные и качественные показатели вовлечения несовершеннолетних в преступную и иную антиобщественную деятельность. Установлено, представлено описание и объяснение криминологически значимым признакам лиц, совершающих преступления, предусмотренные ст. 304 УК Украины. Осуществлена их криминологическая типология.

Установлены и описаны криминологически значимые признаки жертв вовлечения несовершеннолетних в преступную и иную антиобщественную деятельность. Выделены и охарактеризованы восемь их криминологических типов.

В диссертации усовершенствовано научное знание об особенностях детерминации преступлений, предусмотренных ст. 304 УК Украины. Исследованы их криміногенные и віктимогенные факторы, дифференцированные по уровням и сферам воспроизводства.

Предложена к использованию в научном обороте и практике криминологическая концепция гуманизации антропосферы как ценностно-ориентирующая и идейная основа общесоциального предупреждения вовлечения несовершеннолетних в преступную и иную антиобщественную деятельность;

содержательно эта концепция представляет широкоформатное, интегрированное культурное, политико-экономическое, правовое воздействие на факторы дегуманизации общественной жизни, обесценивание человеческой личности в социогенезе.

Специально-криминологические меры предупреждения вовлечения несовершеннолетних в преступную и иную антиобщественную деятельность дифференцированы на две группы: неюрисдикционные и юрисдикционные. К основным группам первых отнесено противодействие распространению криминальной субкультуры, домашнего насилия; совершенствование процесса социальной адаптации лиц, отбывших наказание в виде лишения или ограничения свободы; совершенствование деятельности по предотвращению детской беспризорности и др. Юрисдикционные меры реализуются через общие инструменты привлечения к уголовной ответственности лиц, виновных в совершении преступлений, предусмотренных ст. 304 УК Украины.

Усовершенствованы научные положения о тактике индивидуального предупреждения преступлений, предусмотренных ст. 304 УК Украины, которая предусматривает алгоритм действий, направленных на выявление как потенциальных преступников, так и их жертв, принятие мер по прекращению развращения мотивации на совершение преступления, обструкцию типовых криминогенных и виктимогенных ситуаций, осложнение возможностей вовлечения несовершеннолетних в преступную и иную антиобщественную деятельность, дезорганизацию неформальных групп антиобщественной направленности с участием несовершеннолетних.

Ключевые слова: вовлечение, несовершеннолетний, преступная деятельность, попрошайничество, пьянство, азартные игры, состояние, детерминация, предупреждение

Sytnik O. M. Criminological Characteristic and Prevention of Engaging Minors in Criminal Activity in Ukraine (the Art. 304 of the Criminal Code of Ukraine). – *The qualification scientific work published as manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy), Speciality 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law» (081 – Law). – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2018.

Dissertation is devoted to a complex criminological characteristic of engaging minors in criminal activity and its prevention in Ukraine.

The dissertation enhances scientific understanding of contemporary state of engaging minors in criminal and other antisocial activity providing characteristic of its quantitative and qualitative indicators.

For the first time a typology of offenders committing engaging minors in criminal activity has been elaborated. The work characterizes the following criminological types of victims of engaging minors in criminal and other antisocial activity.

The work defines, describes and explains criminological and victimological factors of engaging minors in criminal activity, which encompass of cultural-psychological, economical, organizational-administrative, legal, medical-social factors.

The dissertation furthers scientific knowledge on peculiarities of general social,

special criminological and individual preventive measures for engaging minors in criminal and other antisocial activity.

Key words: engaging, minors, criminal activity, begging, drinking alcohol, gambling, state, determination, prevention.

Підписано до друку 12.09.2018 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27.